

DAHİLİYE NEZÂRETİ

riyeti devletin nüfus muamelelerini, nezâretin bu konudaki yazışmalarını yapacak, nüfus sayımını ve istatistikleri düzenleyecek; Hapishaneler Müdüriyeti buraların korunmasını, idaresini, inşaat ve tamiratını gerçekleştirip hesaplarını tutacak; Evrak Müdüriyeti, gelen giden evrakı alıp gönderme ve kayıt işlerini yerine getirecekti.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde mevcut belge tasnifleri arasında Dahiliye Nezâreti'ne ait evrak önemli bir yekûn tutmaktadır. Nitekim nezâretin hukuk kalemine ait 19.557, hukuk müşavirliğine ait 6304, siyasî kısma ait 66.031, şifre kalemine ait 20.640, İdâre-i Umûmiyye kısmına ait 79.685, Kalem-i Mahsûs Müdüriyeti'ne ait 28.000 olmak üzere toplam 220.217 vesikanın bugün için düzenli katalogları hazırlanarak istifadeye sunulmuştur.

Osmanlı devlet salnâmelerinde genellikle Bâbîalî heyeti içerisinde olmak üzere, bazan da müstakil olarak Dahiliye Nezâreti teşkilâtı verilmiştir. Burada kalemlerin tek tek isimleri, kalemlere mensup çeşitli rütbe ve memuriyetteki görevlilerin adları, sahip oldukları madalya ve nişanları düzenli bir şekilde gösterilmiştir. Dahiliye Nezâreti Osmanlı Devleti'ni yıkılışına kadar devam etmiş, Cumhuriyet döneminde ise ismi önce Dahiliye Vekâleti daha sonra da İçişleri Bakanlığı olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, HH, nr. 35.253; BA, *Meclis-i Tanzimat Defteri*, nr. 2, s. 2-4; *Nizamnâme*, I, Ktp., nr. 83.307; *Düstâr*, Birinci Tertip, İstanbul 1300, VII, 1015; İkinci Tertip, İstanbul 1329, I, bk. İndeks; VI (1334), s. 130-133; *Hariciye Nezâret-i Celilesi Salnâmesi*, İstanbul 1306, s. 54, 63-64; *Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye Salnâmesi*, İstanbul 1314, s. 192-199; *Sicill-i Osmânî*, IV, 800-806; Lutfî, *Tarih*, V, 29-30, 99; IX, 175; *Dahiliye Nezâreti 1331 Senesi Şubat Ayına Mahsus Tebliğat-ı Umûmiyye Mecmuası*, İstanbul 1331; *Dahiliye Nezâreti Memurîn Nizamnâmesi*, İstanbul 1331; İbnülemin, *Son Sadrazamlar*, I, 439-440; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 257-259; C. Findley, *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire*, Princeton 1980, tür.yer.; S. Show – E. K. Show, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (trc. Mehmet Harmanacı), İstanbul 1983, II, 105-106; Ahmed Ziya, *Tanzimattan Cumhuriyete Yasaların Diziini: 1839-1923* (s.nşr. Nuri Onat), Ankara 1990, bk. İndeks; Ali Akylırdz, *Osmanlı Merkez Bürokrasisinde Reform: 1836-1856* (doktora tezi, 1992), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 11-14; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi* (nşr. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü), Ankara 1992, s. 181, 314, 374-379; *Ceride-i İlmiyye*, IV, İstanbul 1336-37, s. 1185-1187, 1188-1189; V (1937-38), s. 1813-1816.

MEHMET İPŞİRLİ

DÂHİS

(داحس)

**Câhiliye döneminde
Abs ile Zübyân ve müttefiki Fezâre
kabileleri arasında yıllarca devam eden
ve pek çok kişinin
ölümüne sebep olan meşhur savaş
(bk. ABS; FEZÂRE; ZÜBYÂN).**

DAHKİ MUSTAFA EFENDİ

(ö. 1090/1680)

**Osmanlı fakihî
ve Rumeli kazaskeri.**

Receb 1011'de (Aralık 1602 - Ocak 1603) Siroz'da doğdu. Babasının adı Mirza, dedesinin adı Muhammed'dir. Dahkî (Dihkî) lakabıyla tanınmıştır. İlk tahsilini Siroz'da yaptı, daha sonra İstanbul'a gitti. Şihâb Efendi diye tanınan Şehâbeddin el-Hafâcî başta olmak üzere devrin ileri gelen âlimlerinden ders aldı. 1646'da Kürkçübaşı, 1651'de Rüstem Paşa, 1654'te Sahn-ı Semân, 1655'te Zal Mahmud Paşa medreselerine müderris oldu. 1656 yılında Haremeyn müfettişi olan Dahkî Mustafa Efendi bir yıl sonra müsile-i Süleymaniyye pâyesini elde etti. 1657'de Köprülü Mehmed Paşa ile Boğazhisar (Çanakkale) seferine ordu kadısı olarak katıldı. Böylece müderrislikten kadılığa geçti ve muhtemelen Köprülü üzerinde bıraktığı müsbet itiba sayesinde ertesi yıl Edirne kadılığına, 1660 yılında da İstanbul kadılığına tayin edildi. Aynı göreve 1666 ve 1670 yıllarında iki defa daha getirildi. Zilhicce 1080 (Mayıs 1670) tarihinde Rumeli kazaskerliğine tayin edildi. Yedi ay bu görevde kaldıktan sonra emekliye ayrıldı. 20 Zilhicce 1090'da (22 Ocak 1680) vefat eden Dahkî Mustafa Efendi'nin kabri Şeyh Vefâ Türbesi civarındaki Molla Gürânî Camii hazîresindedir.

Eserleri. *Maîlûbü'l-fukahâ*² ve *mergübü'n-nübeha*². Alışverişte ayıp*, ayıp muhayerliği ve bu konudaki hükümlerden etraflıca bahseden bir eserdir. Çeşitli yazma nüshaları bulunan *Maîlûbü'l-fukahâ*² (bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 613, Hasan Hüsnü Paşa, nr. 503; Millet Ktp., nr. 1089), bizzat müellifin kaydettiğine göre (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 613, vr. 169^b) 22 Ramazan 1053 (4 Aralık 1643) tarihinde tamamlanmıştır. Dahkî Mustafa Efendi daha sonra eserini gözden geçirip bazı ilâvelerde bulunarak *Levâzümü'l-kuğât ve'l-İhukkâm*

fi islâhi umûri'l-enâm (*meşâlihi'l-enâm*) adıyla yeniden düzenlemiştir (bazı yazma nüshaları için bk. Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 731, müellif hattı; Yenîcamî, nr. 541; Kılıç Ali Paşa, nr. 495). *Maîlûbü'l-fukahâ*²'nin kapağındaki bir kayıttan anlaşıldığına göre eser muhtevassından dolayı ulemâ arasında *Câmi*² u'l-*uyûb* adıyla tanınmış olup bazı kaynaklarda (*Hediyetü'l-ârifîn*, II, 441; *Osmanlı Müellifleri*, I, 345) bunun ayrı bir kitap gibi gösterilmesi doğru değildir.

Bu eserinden başka Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Hüsrev Paşa, nr. 748/3, 4; Şehid Ali Paşa, nr. 2725) Dahkî'ye ait her biri dörder sayfalık iki küçük risâle daha bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhibbî, *Hulâsâtü'l-eşer*, IV, 396; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1721; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyât* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1993, s. 110-111, 259, 263; Şeyhî, *Vekâ-yi'u'l-fuzalâ*, I, 463-464; Râşid, *Tarih*, I, 358; *Sicill-i Osmânî*, IV, 401; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 441; *İzâhu'l-meknûn*, II, 412; *Osmanlı Müellifleri*, I, 345; Brockelmann, *GAL*, II, 575; *Suppl.*, II, 647.

CELAL ERBAY

DAHLÂN, Ahmed b. Zeynî

(أحمد بن زيني دحلان)

Ebü'l-Abbâs Ahmed
b. Zeynî Dahlân el-Mekkî
(ö. 1304/1886)

Mekke müftüsü, tarihçi.

1232'de (1816) Mekke'de doğdu. Tahsili sırasında başta Mısırlılar olmak üzere Hicazlı, Hintli ve Mağribli âlimlerden ders gördü. Kendisi Şâfiî olmakla birlikte diğer fikhî mezhepleri de öğrendi. Fıkıh ve hadis ilimlerinde, özellikle tarih sahasında meşhur oldu. Buhârî'nin *e'l-Câmi u's-şâhih*²'ini ezberledi. Mescid-i Harâm'ın Necâbe adlı köşesinde ders verip öğrenci yetiştirdi. 1871 yılından itibaren Mekke'de Şâfiîler'in müftülüğüne ve şeyhül-ulemâlığa tayin edildi. Mekke'de ilk matbaa kurulunca bu müessesenin idaresini üzerine aldı. Daha önce basılmamış eserlerini burada bastırdı. 1886'da Mekke Şerifi Avnürrefik, Osmanlı Valisi Osman Paşa ile anlaşmazlığa düştüğü zaman şerifin tarafını tuttu ve şerif Mekke'den Medine'ye çekilmek zorunda kalınca onunla birlikte Medine'ye gitti. Aynı yıl Medine'de vefat etti.

Dahlân tarih, fıkıh, hadis, mantık ve tasavvufa dair birçok eser yazmıştır. Çeşitli meseleler hakkında verdiği fetvalar-

la devrinin tarihine ait kitapları meşhurdur. Dahlân dinî ve tarihî konular yanında Mehdîlik, Vehhâbîlik, Şîilik, Ebû Tâlib'in imanı ve bazı tarikat şeyhlerinin durumu gibi ihtilâflı meseleler üzerinde de birçok kitap ve risâle kaleme almıştır. Şerif ailesine yakınlığı dolayısıyla XVIII ve XIX. yüzyıllara ait tarihî hadiseler hakkında hem yazılı hem de şifahî geniş ve sağlam bilgilere sahipti. Talebelerinden Ebû Bekir Osman b. Muhammed Şettâ el-Bekrî ed-Dimyâtî *Nefhatü'r-rahmân (Tuḥfetü'r-rahmân) fî menâkibi seyyid Ahmed Zeynî Dahlân* (Kahire 1305) adlı eserinde Dahlân'ın hayatını anlatmıştır.

Eserleri. 1. *Târîḫü'd-düvelil İslâmiyye bi'l-cedâvîlil-merḫiyye*. Müellif bu eserinde, kronolojik sırayı göz önüne almaksızın, Hz. Peygamber'den başlayarak kendi zamanına kadar gelen, tarihin çeşitli dönemlerinde özellikle Arabistan ve Mısır üzerinde hâkimiyet kurmuş Sünnî ve Şîî halifelerin ve hânedanların tarihini anlatır (Kahire 1306). 2. *Hulâsâtü'l-kelâm fî beyâni ümerâ' il-beledi'l-ḥarâm*. Hz. Peygamber zamanından XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar gelen Mekke tarihidir. Eserin 1095 (1684) yılına kadar olan kısmı Sincârî'nin tarihinin bir muhtasarıdır. Ancak son iki asırdan bahsedilen bölüm tamamen kelime telifi olup Mekke emirleri ve bilhassa Vehhâbîler'in siyasî faaliyetleri için orijinal bir kaynak ve XIX. yüzyıl Mekke tarihine dair yegâne eserdir. *Hulâsâtü'l-kelâm* yayımlanmış olup (Kahire 1305; Mekke 1311) ayrıca adı zikredilmeyen biri tarafından bazı dipnotları ilâvesiyle ed-Dârü'l-müttehede li'n-neşr müessesesi tarafından *Ümerâ' ü'l-beledi'l-ḥarâm* adıyla yeniden bastırılmıştır (Beirut, ts.). 3. *es-Sîretü'n-nebeviyye ve'l-âşârü'l-Muḥammediyye. es-Sîretü'z-Zeyniyye* olarak da bilinen ve Hz. Peygamber'in hayatı, mücizeleri ve hilyesine dair olan eser iki ve üç cilt halinde Mekke'de (1285), Kahire'de (1285, 1295, 1310, 1320), İstan-

bul'da (1929), ayrıca Nüreddin el-Halebî'nin *İnsânü'l-uyûn fî sîretil-emîni'l-me'mûn* adlı eserinin kenarında (Kahire 1292, 1308) basılmıştır. 4. *el-Fethü'l-mübîn fî fezâ' ilil-ḥulefâ' ir-râşidin ve ehlil-beyti't-tâhirin*. İlk dört halifenin ve Ehl-i beyt'in faziletleri hakkındadır (Kahire 1300, 1302). Eser *es-Sîretü'n-nebeviyye*'nin kenarında da basılmıştır (Kahire 1310). Dahlân'ın Hz. Peygamber'in soyuna dair *Meşâriku'l-envârî's-seniyye bi-fezâ' ilil-zürriyyeti ḥayri'l-beriyeye* adlı bir çalışması daha vardır (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 576, 54 varak). 5. *el-Fütûḫâtü'l-İslâmiyye ba'de muḫḫiyyil-fütûḫâtü'n-nebeviyye*. Hz. Ömer zamanından II. Abdülhamid'in ilk yıllarına kadar cereyan eden siyasî ve askerî gelişmeleri ele alan bir İslâm tarihidir. Eser Selçuklu ve Osmanlı fetihlerine, Türkler'in İslâm'a hizmetlerine geniş yer vermesiyle tanınır. Yazarı burada Sudan'daki Mehdî hareketini çok geniş bir şekilde ele almıştır. Osmanlı Devleti'nin Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidin devirlerinden sonra İslâm dünyasındaki diğer devletlerin en iyisi olduğunu, diğer birçok İslâm devletinde görülmeyen güzel vasıflara sahip bulunduğunu, büyük fetihler gerçekleştirdiğini, insanlar arasında ilmi, huzur ve sükûnu yaydığını, Ehl-i sünnet anlayışını hâkim kıldığını belirtir. Dahlân eserini, II. Abdülhamid'in Mekke'de matbaa kurulmasını emrettiğini, burada Arapça, Türkçe ve Cava dilinde eserler basılmaya başlandığını haber vererek tamamlar. *el-Fütûḫât* Mekke'de (1311) ve iki cilt halinde Kahire'de (1323, 1387/1968) yayımlanmıştır. 6. *Esne'l meḫlîb fî necâti Ebi Tâlib*. Eserde Ebû Tâlib'in müslüman olarak öldüğü görüşü savunulmaktadır (Kahire 1305). 7. *ed-Dürerü's-seniyye fi'r-reddi 'ale'l-Vehhâbiyye*. Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret ve tevessül" gibi meselelere Vehhâbîler'in görüşlerini tenkit eden bu önemli risâle yayımlandığı zaman (Kahire 1299, 1319) büyük yankılar uyandırmıştır. Hindistanlı âlim Muhammed Beşîr es-Sehsevânî esere *Şiyânetü'l-insân 'an vesveseti's-şeyḫ Dahlân* adlı hacimli bir reddiye yazmış ve kitap Muhammed Reşîd Rızâ'nın takdimiyle basılmıştır (Dehli 1308/1890). 8. *Risâle fî keyfiyyeti'l-münâzara ma'a's-Şi'a ve'r-reddi 'aleyhim* (Kahire 1323). 9. *Risâle fi'r reddi 'ale's-şeyḫ Süleymân Efendi*. Mekke'de bulunan Nakşî tarikatı şeyhi Türk asıllı Süleyman Efendi'nin aleyhinde yazdığı bir risâledir (Mekke 1301). 10. *Şerḫü'l-Âcurrümiyye*. İbn Âcurrüm'un (ö. 723/1323) Arap diline

dair meşhur eserinin şerhidir (Kahire 1297, 1299, 1301, 1305, 1306, 1311; Mekke 1305, 1314; Medine 1304). 11. *el-Ezhârü'z-Zeyniyye fî şerḫi metni'l-Elfiyye*. İbn Mâlik'in nahve dair *el-Elfiyye*'sinin şerhidir (Bulak 1294). 12. *İ'rabü "câ'e Zeydün" ve mesâ'ilü taḫbîkiyye fi'n-naḫv ve'l-luḡa* (Cidde 1986). 13. *Tenbîḫü'l-gâfilîn muḫtaşaru Minhâcî'l-âbidîn*. Gazzâlî'nin *Minhâcü'l-âbidîn* adlı eserinin muhtasarıdır (Kahire 1298). Bağdatlı İsmâil Paşa'nın bu eseri Nevevî'nin Şâfiî fıkhiına dair *Minhâcü't-tâlibîn*'inin muhtasarı şeklinde göstermesi (*İzâḫü'l-meknûn*, II, 588) doğru değildir. 14. *Fethü'l-cevâdil-mennân 'ale'l-akîdetil-müsemmat bi-Feyzi'rahmân*. Dahlân'ın ve Ahmed el-Merzûkî'ye ait diğer üç risâle ile birlikte basılmıştır (Kahire 1298). 15. *Risâletü'n-naşr fî zikri vaḫti şalâtil-'aṣr* (Kahire 1304, 1319). 16. *Menhelü'l-'aṣṣân 'alâ Fethi'rahmân fî tecvidil-Ḳur'ân*. Süleyman el-Cüzmürî'nin tecvide dair *Fethü'l-aḫfâl* adlı risâlesiyle birlikte basılmıştır (Kahire 1298).

Dahlân'ın bunlardan başka tasavvufa dair *Takrîbü'l-uşûl li-teshîlil-vuṣûl li-ma'rifetir-Rab ve'r-Resûl* adlı bir eseri ve ayrıca çeşitli risâleleri bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 390-392; Serkis, *Mu'cem*, I, 990-992; Brockelmann, *GAL*, II, 649-650; *GAL Suppl.*, II, 810-811; *İzâḫü'l-meknûn*, I, 82, 214, 436; II, 161, 172, 588, 594, 650; *Hediyyetü'l-'arifin*, I, 191; Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 125; Zeki Muhammed Mücâhid, *el-Âlâmü's-sarkîyye*, Kahire 1963, II, 75-76; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, I, 229-230; *Mu'cemü muṣannefi'l-kütübil-'Arabîyye*, Beyrut 1986, s. 34; T. H. Weir, "Dahlân", *IA*, III, 460; J. Schacht, "Dahlân", *EF*² (Fr.), II, 93.

İRFAN AYCAN

DAHLÂN, Kiai Hacı Ahmed

Kiai Ahmed Dahlân b.
Kiai Ebî Bekr
(1868-1923)

Endonezya
Muḥammediyye Cemiyeti'nin
kurucusu olan müslüman lider.

Dindar bir ailenin çocuğu olarak Orta Cava'nın Yogyakarta şehrinde dünyaya geldi. Resmî bir eğitim müessesesine gidemediğinden ilk tahsilini bir hatip ve din bilgini olan babasından yaptı. Daha sonra Yogyakarta ve civarındaki diğer hocalardan bazı temel ilimlerle Arapça öğrendi. 1890'da hacca gitti ve orada

Ahmed
b. Zeynî
Dahlân'ın
*Meşâriku'l-
envârî's-
seniyye
bi-fezâ' ilil-
zürriyyeti
ḥayri'l-beriyeye*
adlı eserinin
ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Hacı Mahmud
Efendi,
nr. 576)